Salomon van Ruysdael en schaatsers op het ijs bij Alkmaar

Ter gelegenheid van het 500-jarig bestaan van de Grote of Sint-Laurenskerk in Alkmaar heeft het Stedelijk Museum in Alkmaar een tentoonstelling gemaakt getiteld *Ruysdael en Saenredam in Alkmaar. Meesterwerken van de Grote Kerk*. *Ref.1* Van meerdere kunstenaars is werk te zien. Heel bijzonder zijn twee schilderijen van Salomon van Ruysdael (1600/03-1670) waarop vanuit dezelfde noordelijke richting de kerk geschilderd is in de zomer en in de winter. Het zomergezicht *Afb.1* heeft het museum vorig jaar kunnen aankopen. Het wintergezicht *Afb.2* is te leen van de *National Gallery of Ireland* in Dublin. Op de tentoonstelling hangen beide schilderijen als pendanten naast elkaar.

Afb. 2 - Salomon van Ruysdael,
Gezicht op de Grote of Sint-Laurenskerk in Alkmaar
vanuit het noorden, 1647,
paneel, 53 x 89, National Gallery of Ireland, Dublin.

Roze gloed versterkt kou

Op het zomertafereel is de kerk afgebeeld hoog oprijzend, iets uit het midden geplaatst aan de horizon. Een boompartij begrenst het tafereel aan de linkerkant. Een rivier met een hoge oever loopt schuin weg over de hele breedte van het schilderij en komt uit in een open water aan de rechterkant. Dezelfde beschrijving zou gegeven kunnen worden bij het wintertafereel. Nu echter is de boom aan de linkerkant helemaal kaal en op de oever is weinig groen te ontdekken. Het zomerstuk dateert uit 1644 en het winterstuk is drie jaar later geschilderd in 1647. Het zomerstuk harmonieert op een bijzondere manier in compositie en kleur. Een warm zomers licht beschijnt de kerk vanaf de linkerkant en reflecteert op de daken van de huizen ernaast in okergele tinten. In het winterstuk is de zon afwe-

Afb. 1 - Salomon van Ruysdael,
Gezicht op de Grote of Sint-Laurenskerk in Alkmaar
vanuit het noorden, 1644,
paneel, 62 x 93, Stedelijk Museum Alkmaar.

zig, de lucht is betrokken. Door een dunne wolkenlaag komt een zacht roze gloed die het gevoel van winterse kou versterkt. Op het ijs is het een drukte van jewelste en juist al die activiteiten op het ijs, dat maakt het schilderij aantrekkelijk voor schaatsliefhebbers.

Hogere horizon

Vergelijken we de plaats van de horizon in de twee schilderijen, dan is duidelijk te zien dat Salomon van Ruysdael de horizon in het winterstuk hoger geschilderd heeft dan in de zomerse pendant. Hij heeft daarmee ruimte gecreëerd voor de uitbeelding van het ijsvermaak. *2.1*

2.1

De schaatsers lijken allemaal dezelfde route te volgen. De route loopt langs de oever en gaat naar een open ijsvlakte die zich uitstrekt tot aan de horizon. Er zijn schaatsers die richting de open vlakte rijden, maar een groter aantal is al weer op de terugweg. Het zijn vooral mannen die met de handen op de rug of de armen gekruist voor de borst deze route nemen. Ook zijn

2.3

enkele vrouwen te ontdekken die in gezelschap van een man hetzelfde traject volgen. Het wit van de omslagdoeken bij de vrouwen en de witte kragen en manchetten bij de mannen *2.2* vormen levendige accenten in het tafereel. De uitbeelding is zo vol actie dat je bijna zelf de schaatsen wilt onderbinden om mee te rijden.

Blikvanger

Niet alleen schaatsers genieten van het ijs, er zijn ook veel sleden te zien vol met passagiers en voortgetrokken door paarden. De dwarsgeplaatste slee op de voorgrond is een ware blikvanger. *2.3*

In de bak is plaats voor vier personen terwijl de koetsier aan de achterkant een eigen zitplaats heeft. Het fraai opgetuigde paard staat ingespannen klaar om de vracht voort te trekken. Maar eerst staat er nog iemand in de slee rechtop. In een fiere houding en met een naar buiten gerichte blik, lijkt het alsof de man iets duidelijk wil maken. Misschien is hij de eigenaar van de slee of de opdrachtgever van het schilderij.

In de schaduw van neef Jacob

Wie was Salomon van Ruysdael? Hij werd geboren in Naarden (1600/03), verhuisde naar Haarlem waar hij in 1623 ingeschreven werd in het Sint-Lucas Gilde. Zijn hele leven bleef hij in Haarlem wonen en na zijn overlijden in 1670 werd hij begraven in de Sint-Bavokerk in die

2.2

stad. In zijn familie waren nog meer schilders. Vooral zijn twintig jaar jongere neef Jacob van Ruisdael – die zijn naam met een ‘i’ schreef in plaats van een ‘y’ – had een grote naamsbekendheid. Eigenlijk werd Salomon zijn hele leven overschaduwd door zijn veel bekendere en wereldberoemde neef. Het moet aan Goudstikker te danken zijn dat Salomon’s schilderijen meer waardering kregen. Goudstikker organiseerde in 1936 een overzichtstentoonstelling en wist zestig schilderijen bij elkaar te brengen. *Ref.2*

Hij beschreef de schilderijen van Salomon van Ruysdael met een bijna lyrisch enthousiasme en roemde de ‘*blijde feestelijkheid, die zijn klare en open, eerlijke schilderijen uitstralen*’. Volgens hem ademden al zijn schilderijen rust en vrede, ook meende hij dat Salomon wel een gelukkig mens geweest moest zijn dat hij zo kon schilderen.

Beethovens eerste

Ook tegenwoordig lijkt het alsof het bijzondere aspect van Salomon’s schilderijen nog wordt herkend. Op *YouTube* zijn diverse filmpjes te vinden waar de schilderijen gecombineerd zijn met tekst of muziek. Zo is een filmpje te vinden waarin de eerste symfonie van Beethoven begeleid wordt door afbeeldingen van 83 schilderijen van Salomon van Ruysdael. Helaas voor schaatsliefhebbers zijn in deze serie maar vijf ijsgezichten opgenomen terwijl Salomon er toch ruim 25 geschilderd moet hebben. De kleuren op *YouTube* zijn niet altijd even fraai, maar het is duidelijk hoe beeld en muziek elkaar kunnen versterken. Zoek op *YouTube* naar: *Salomon Ruysdael Beethoven.*

Stijve figuren

Salomon van Ruysdael moet een groot oeuvre geschilderd hebben. Stechow komt in zijn overzicht tot meer dan 600 producties. *Ref.3* Al in het begin van zijn carrière schilderde Salomon een paar ijsgezichten. Het eerste ijsgezicht dateert uit 1627 en behoort tot de collectie van het Kunsthistorisches Museum in Wenen. *Afb.3*

De titel is *Winterlandschap aan het water.* Schaatsers komen er nauwelijks op voor. De winter wordt uitgebeeld door de werkzaamheden op de oever. Aan de linkerkant zijn bij een kar een paar mannen bezig met het verzamelen van riet. Daarnaast wordt een vuur gestookt waar

Afb. 3 - Salomon van Ruysdael,
Winterlandschap aan het water, 1627, paneel, 34 x 58,
Kunsthistorisches Museum Wien, Gemäldegalerie.

mensen zich aan warmen. Meer naar rechts is een groep stijve figuren met een drietal sleden in een gekunstelde compositie bijeengebracht. Daaromheen staan drie echtparen waarvan het linker paar ruggelings is afgebeeld.

Oog voor detail

Het grote verschil tussen het eerste ijsgezicht uit 1627 en het ijs bij Alkmaar uit 1647 illustreert de artistieke ontwikkeling bij Salomon van Ruysdael. Aanvankelijk maakt hij een schilderij met een dwarse opstelling waar nauwelijks diepte in zit. Later schildert hij een wijd weglopende ijsvlakte waarop in een volkomen natuurlijke ordening de mensen op het ijs bezig zijn. Oog voor details moet hij altijd gehad hebben. Dat blijkt uit de weergave van het middelste van de drie staande echtparen in het vroege schilderij. De man draagt een mitella. *3.1*

Het is een detail dat zelden voorkomt op schilderijen. Misschien heeft de man een ongeluk gehad, uitgegleden door gladheid of gevallen bij het schaatsen? We weten het niet en we zullen er ook nooit achter komen. Waar we wel achter komen is dat door een klein detail als een mitella, de persoon als individu betekenis krijgt en de afbeelding als geheel tot leven komt. Dat is de verdienste van Salomon van Ruysdael.

Nelly Moerman

De tentoonstelling Ruysdael en Saenredam in Alkmaar. Meesterwerken van de Grote Kerk is nog te zien tot 10 juni 2018 in het Stedelijk Museum van Alkmaar.

Onze dank gaat uit naar het Stedelijk Museum in Alkmaar en het Kunsthistorisches Museum in Wenen voor het ter beschikking stellen van het beeldmateriaal.

3.1

Referenties:

1. Christi M. Klinkert, Ruysdael & Saenredam in Alkmaar: Meesterwerken van de Grote Kerk, publicatie bij gelijknamige tentoonstelling in het Stedelijk museum Alkmaar, 17 februari – 10 juni 2018.

2. Catalogus der tentoonstelling van werken door Salomon van Ruysdael in den kunsthandel J. Goudstikker, Amsterdam, Januari-Februari 1936.

3. W. Stechow, Salomon van Ruysdael, eine Einführung in Seine Kunst, 2de editie, Berlijn 1975.

Verantwoording:

Het zomerschilderij met de Grote Kerk in Alkmaar (1644) is gefotografeerd door Magareta Svensson.

De foto van het winterschilderij met de Grote Kerk in Alkmaar (1647) is © National Gallery of Ireland.

De foto van het Winterlandschap aan het water (1627) is © Kunsthistorisches Museum in Wenen.